لێکۆڵینەوەیەک سەبارەت بە مەتەڵۆکی کوردی

ب. د. سەید ئەحمەد پارسا
زانکۆی کوردستان/ ئێران

پوختە:

مەتەڵۆکێ یەکێک لەو بەشە فۆلکلۆریانەیە کە لە ڕاستیدا جۆرێک کایە ی بیرکردنەوەیە بۆ بە هێزکردنی مێشکی منداڵانی گچکە، مێر منداڵانو تەنانەت لاوانو گەورەپیاوانیش، فێریان دە کا لە ژیانی داهاتوویاندا لە دژواریەکانی ژیان بیربکەنەوە.

شێوازی ئەم توێژینەوە وەسفی– شیکارییە و دەیتاکان بە شیوازی مەیدانی و کتێبخانەیی کۆکراونەتەوە و وەک شیکردنەوەی ناوەرۆک، لێکدانەوەی بۆکراوە. دەرەنجامەکان پیشانمان دە-دەن کە لە باری ڕەوانبێژیشدا مەتەڵۆکێ خۆی لە خانە ی درکەدا ببینیتەوە؛ چونکە تا

یبەتمەندیەکانی شتێک باس دەکەن و کەسانی دیکە دە بێ لە ڕوی ئەو تایبەتمەندیانە وە وەڵامی دروستی ئەو شتە بدۆزنەوە. هە روەها دەرەنجامەکان پێمان دەڵێن کە لە کوردیدا سێ جۆر مەتەڵۆکێمان هەیە کە لەم وتارە دا بە تێر و تەسەلی باسی دەکەین.

پەیڤێن سەرەکی: *فۆلکلۆر، پەروەردە، منداڵان، مەتەڵۆکێ.*

پێشەکی:

فۆلکلۆر چییە و چ بابەتگەلێ لە خۆ دەگرێ؟

مەتەڵۆکێ بەشێکە لە فۆلکلۆر؛ هەر بۆیەش، بۆ باشتر ناسینی مەتەڵۆکێ سەرەتا پێویستمان بە ناسینی فۆلکلۆر هەیە. وشەی «Folklore» وشەیەکی لاتینە کە لە دوو بەشی «Folk» بە مانای خەڵک بە گشتی و «lore» بە مانای عیلم و زانست پێکهاتووە؛ واتە: زانستی سەبارەت بە خەڵک. یەکەم جار "ویلیام جان تامزی" ئاسەوارناس، کە نازناوی "ئامبرۆز مورتون"ی بۆ خۆی هەڵبژاردبوو، لە ٢٢ی ئووتی ١٨٤٦ زایینی ئەم وشەی بەکار هێنا و زۆر زوو لە لایەن لێکۆڵەرانەوە بەکار هێنرا و جێی خۆی کردەوە.

زۆر کەس پێی وایە فۆلکلۆر هەر ئەو مەبەستانەیە کە دەم بە دەم لە ڕابردووەوە هەتا ئێستا ماونەتەوە، بەڵام ئەم پێناسەیە تەنیا بەشێک لە فۆلکلۆر دەگرێتەوە کە زارەکین و ئەو بەشانەی وەک: کایە، هەڵپەرکێ و زۆر شتی دیکەی وا ناگرێتەوە. پێم وایە ئەو پێناسانەی "سی. ئێس. بۆرن" (C.S.Burn) لە چاو پێناسە کانی دیکە پێناسەیەکی باشتر بێت و توانیبێتی فۆلکلۆر بە جوانی بناسێنێ. پێناسەی "بۆرن" لە سێ بابەتدا دابەش کراوە:

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بو ڤەكولینێن كوردی

یەکەم: ئەو باوەڕ و عورف و عادەتانەی کە سەبارەت بە زەوی و ئاسمان، گیایەکان، ئاژەڵەکان، جیهانی مرۆڤ، شتە دەسکردەکانی بەشەر، ڕۆح و جیهانی دیکە، بوونی ئەو شتانەی لە سەرەوەی مرۆڤن (وەک: دێو، جندۆکە، پەری و هتد)، خەبەردان لە غەیب و کاری نائاسایی و سەرسوڕهێنەری پیاوچاکان، سیحر و بەکارهێنانی سیحر، پزیشکی و ئەستێرەناسین.

دووهەم: دابونەریتی سەبارەت بە ناوەندە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان، دۆزەکان و ڕێوڕەسمەکانی ژیانی مرۆڤ، کەسب و کارەکان، شێوەی پێوان و دابەشکردنی کات (جێژنەکان، کایەکان و سەرقاڵییەکان)

سێهەم: چیرۆکەکان (ڕاستەقینە بن یان بۆ سەرقاڵی)، گۆرانی و سترانەکان، پەندی پێشینان [و قسەی نەستەق]، مەتەڵۆکەکان (بۆڕن، بە گێڕانەوە لە بەیهەقی، ١٣٦٥: ٢١)

گرینگیدان بە کەلتووری هەر نەتەوەیەک گرنگیدان بە باشتر ناسینی ئەو نەتەوەیە؛ چونکە یەکێ لە ڕێگاکانی ناسینی نەتەوەیەک، ناسینی کەلتووری ئەو نەتەوەیە. هەروەک چۆن نووسراوەیەکی سەربەرد، نووسینە لەمێژینەکان، بەڵگە مێژووییەکان، کەلوپەلە لەمێژینەکان، ئەو شتانەی لە بن عەرز دەبینرێنەوە، کتێبە دەسنووسەکان و نووسراوەکانی سەدەکانی ڕابردوو، کەلەپوور و شارستانیەتی نەتەوەکانی ڕابردوو ڕوون دەکەنەوە، فۆلکلۆر. کە لەدایکبوونی دەگەڕێتەوە بۆ پەیدابوونی مرۆڤ زۆر زیاتر دەتوانێ ئێمە لە ناسین و بەخۆداچوونەوەی خۆمان یارمەتیمان بدات... چونکە ئەم خەزێنە بێوێنەیە بەهۆی ئەوەی لە سینگی خەڵکیدا ڕاگیرابوون، کەمتر تووشی ئاڵوگۆڕ و دەستێوەردان بووە (ڕادفەر، ١٣٨٠: ٣٩)

لێکۆڵینەوە لە فۆلکلۆر:

بۆ توێژینەوە لە سەر فۆلکلۆر بەتایبەت بەشی زارەکی دەبێ سێ قۆناغ بناسین:

قۆناغی پێکهێنان: ئەو کەسانەی کە بۆ یەکەم جار بەدیهێنەری گۆرانییەک، پەندێک، بەیتێک یا شتێکی لەم جۆرە بوون. ئەو کەسانە بەدەگمەن نەبێ نەناسراون. ناشزانرێ کێ یەکەم جار بەدیهێنەری ئەم شتانە بووە.

قۆناغی کۆکردنەوە: ئەم قۆناغە ئەو لێکۆڵەرە بیانییانە یان ئەو دڵسۆزە ماندوونەناسە ناوخۆییانە دەگرێتەوە کە بە کۆکردنەوەی بەشێک لەو فۆلکلۆرە دەوڵەمەندەی کورد خزمەتێکی گرینگیان کردووە و ئەو بەشەیان لە فەوتان ڕزگار کردووە.

دیارە هەتا کۆکردنەوەی ئەم بەشە سەر زارەکییانە پێکنەیەت، هەلومەرج بۆ لێکۆڵینەوە و توێژینەوە ناڕەخسێ.

قۆناغی توێژینەوە و لێکۆڵینەوە: کۆکردنەوەی بەشی زارەکی فۆلکلۆر، سەرەتایەکە بۆ توێژینەوە. ئەم بەشە ئیشی لێکۆڵەران و پسپۆڕانە. بەداخەوە کەسانی ئاکادیمی زۆریان خۆ لەم بوارە نەداوە. هەر بۆیەش کورد گوتەنی: «جێگایەکی مەلای لێ نەبێ، بە کەڵەباب دەڵێن: بڵقاسم». جا بۆیەش بەداخەوە لە کوردستانی ڕۆژهەڵات ئەو بڵقاسمانە کەم نین و زیاتر لەوەی ئیشەکەیان سوودی هەبێ، زیانی گەیاندووە بە زانست لەم بوارەدا و لاوەکانمانی بە هەڵەدا بردووە و زانستی هەڵەیان داونەتێ. هیوادارم کەسایەتییە ئاکادیمییەکانی ئەم وڵاتەش ئەوەندەی لە بیری خۆناساندن بە خەڵکدان، لە بیری ناساندنی زانست و شتە زانستییەکان بن و پێش هەموو شت بنەما زانستییەکانی خۆیان پتەوتر

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بکەن و دواتر لانیکەم چەن ئیشێکی بەنرخ پێشکەشی کۆمەڵگا بکەن تا تیرەی پێگەیشتووی تینووی تێگەیشتنیش بزانێ "هەرکەس سمێڵی سوور بێ هەمزائاغا نییە".

دەمەوێ سەرنجتان بۆ خاڵێک ڕابکێشم؛ ئەویش ئەوەیە کە لە فارسیدا "فرهنگ عامیانە" واتە: کەلەپووری عامە بۆ فۆلکلۆر بەکار دێنن کە بە بڕوای من، شەئنی ئەم زانستە دێنێتە ئاستێکی خوارترەوە؛ چونکە لە بەرانبەریدا دەبێ فەرهەنگی "خواص" یانی کەسایەتی تایبەتییەکان دابنێین. هەر بۆیەش پێم وایە باشتر وا بێ لەجیاتی ئەم نێوە، "ئەدەبی زارەکی" دابنێین.

سەرەتایەک سەبارەت بە مەتەڵۆکێ:

هەر نەتەوەیەک جگە لە نووسراوە، زۆر شتی زارەکی هەیە کە هەڵگری بیر و باوەڕ، بۆچوون و تەجرەبەی ئەوان لە مەیدانی ژیاندا بووە. بۆ ئەوە مێژووی ڕاستەقینەی گەلێک بناسین یان بمانەوێ سەبارەت بە دابونەریت، بیر و باوەڕ، کردەوە و بیرکردنەوەیان سەبارەت بە زۆر شت بزانین، فۆلکلۆر دەتوانێ هەموو ئەو زانیارییانەی کە ئێمە دەمانەوێ بماندات؛ هەر بۆیەش فۆلکلۆری هەر گەلێک بەستێنێکی زۆر باشە بۆ لێکۆڵینەوەکانی زمانناسی، کۆمەڵناسی، دەروونناسی و زۆر بابەتی دیکەی وەک ئەوانە. "گرینگایەتی لێکۆڵینەوە سەبارەت بە فۆلکلۆر تا ڕادەیەکە کە سازمانی فەرهەنگی یۆنسکۆ لە چەندین بەیانییە و لەوانە لە بیستوپێنجەمین کۆنفرانسی نێونەتەوەیی خۆی لە نوامبری ١٩٨٩زایینیدا، ئاماژەی بە پاراستنی فەرهەنگی سوننەتی و فۆلکلۆری کردووە.

فۆلکلۆری کوردی زۆر دەوڵەمەندە، بەڵام بێجگە لە چەند ڕۆژهەڵاتناسێکی ماندوویینەناس و ئەوینداری فەرهەنگی کوردی و چەند کەسێکی دڵسۆز کارێکی ئەوتۆ لەم بارەیەوە نەکراوە.

سادق هیدایەت نووسەر و لێکۆڵەری ئێرانی (١٣٧٩: ٢٤٠) دەڵێ: ئەو کارانەی سەبارەت بە فۆلکلۆری ئێران کراوە لە هەڵسەنگاندن لەگەڵ "بولغاریا"، "قەفقاز" یان "هیندوستان" زۆر کەم و نادیارە. بۆ وێنە لە سەرانسەری "ڕۆمانیا"دا کوێرە دێیەک نادۆزیتەوە کە تەواوی گۆرانییەکانی کۆنەکرابێتەوە و نۆتی مۆسیقای لە سەر دانەنرابێ؛ یان لە "ئیرلەند" قورسایی ئەو لاپەڕانەی شتی وایان لە سەر نووسیون و کۆیان کردوونەتەوە گەییوەتە شەست خەروار".

بێشك ئەو کێشەیە لە کوردیدا زۆر بەرچاوترە. دیارە فولکلۆری کوردی زۆر دەوڵەمەندە و ئەگەر چارەیەک بۆ کۆکردنەوەی بوارە جۆراوجۆرەکانی فولکلۆر نەکرێت، لەوانەیە زۆریان لە بیر بچنەوە و تووشی فەوتان بێن. جگە لەمەش، تەنیا بە کۆکردنەوە و چاپکردنی جۆرەکانی فولکلۆرە کە هەل بۆ توێژینەوەی زانستی لەم بوارەدا دەڕەخسێ، واتە کۆکردنەوەی فولکلۆر، بە تایبەت بەشی زارەکی یەکەم هەنگاوە بۆ هەر جۆرە توێژینەوەیەک سەبارەت بەوانە.

مەتەڵۆکێ لە کوردیدا چەند نێوی هەیە. لە کرمانجیدا پێی دەڵێن تشتانۆک (فرووزش، ١٣٩٩)، لە کوردیی ئیلامیدا بە "چەوچە" ناسراوە و لە کوردیی سۆرانیدا بە مەتەڵ (سەجادی، ١٩٧٨: ١٦٣)، مەتەڵ، مەتەڵۆک و مەتەڵۆکە (شەرەفکەندی، ١٣٨٥: ٨٢٢)، هەتەڵە (ئەیووبیان مەرکەزی،

١٣٦١:٣) نێو براوە. لە کتێبی فەرهەنگی فارسی-کوردیدا پازدە وشە بۆ مەتەڵ دانراوە، بەڵام دیاری نەکراوە کە هەر کام لەم وشانە سەر بە چ ناوچەیەکن. ئەم وشانە ئەمانەن: مەتەڵۆک، مەتەڵ، قەوسەڵ، چمامک، لەغەز، لۆتەر، فروسەلە، فیشاردە، تشتانۆک، لیچار، شتیکانێ، مامک، قاف، پەردەک (مردوخ روحانی، ١٣٨٨، ٢٦٦-٢٦٧).

ئەم وشەیە لە فارسیدا بە "چیستان"، لە عەرەبیدا بە "لوغەز" و لە ئینگلیزیدا بە "enigma" ناسراوە.

تایبەتمەندییەکانی مەتەڵۆک:

١. هەر مەتەڵێک لە دوو بەش پێکهاتووە، بەشێکی ئاشکرا و بەشێکی شاراوە. بەشە ئاشکراکە باسی تایبەتمەندییەکانی بەشە شاراوەکە دەکا. بیسەر دەبێ بە بیستنی ئەو تایبەتمەندییانە، وەڵامی مەتەڵەکە هەڵبێنێت.

٢. بەشی یەکەم لە یەک یا چەند ڕستە دروست بووە.

٣. ڕستەکان یا وەک هەواڵێک دێن یا وەک پرسیارێک: **داری لە داری، پەتک هەوساری، ئاسن لە زاری**؛ ئەم مەتەڵە لە سێ ڕستە پێک هاتووە و هەرکام هەواڵێکن سەرجەم، بۆ تایبەتمەندییەک.
جاری وایە ڕستەکە وەک پرسیارێک باسی تایبەتمەندییەکە دەکا: **ئەوە چییە تا نەدەی بە سەریا ئیش ناکا**، کە وەڵامەکەی بزمارە.

٤. مەتەڵۆکەکان بە دوو شێوازی پەخشان (بێکێش) و کێشدار بوونیان هەیە.

٥. مەتەڵۆکە کێشدارەکان، کێشی بڕگەییان هەیە، ئەمەش جۆری هەرە کۆنتری مەتەڵۆک دێنە ئەژمار. صفا (١٣٦٣: ٣١) کاتێک باسی پەندی پێشینیان دەکا، بە پاشماوەی شیعری بڕگەیی پێش ئیسلامی دادەنێ؛ جا چونکە ئەو تایبەتمەندییانەی کە بۆ پەندی پێشینیانی داناوە لە مەتەڵۆکیشدا هەیە، دەکرێ بڵێین مەتەڵۆکیش هەر پاشماوەی شیعری بڕگەیی پێش ئیسلامە.

٦. مەتەڵۆکە کێشدارەکان، هەر کام بە چەند بەشی کورت دابەش دەبن کە لە باری بڕگەوە بەقەد یەکن. سەروایان هەیە، لە پاش هەر بەشێکیشەوە (دوای سەروا) پشوویەکی زۆر کورت هەیە کە بەم نیشانەیە دیاری دەکرێت (،)؛ وەک: **ئەسڵی لە شاخانە، ڕزقی لە ماڵانە، ئاوی لە چۆمانە** کە وەڵامەکەی شۆرباوی گیایە. ئەم مەتەڵە لە سێ بەش پێکهاتووە، هەر بەشێک شەش بڕگەیە، شاخان و ماڵان و چۆمان سەروان، لە پاش هەر سەروایەکیش پشوویەکی زۆر کورت هەیە.

٧. تایبەتمەندییەکانی مەتەڵۆک جاری وایە ڕاستەقینەن و جاری وایە خوازەیی یان تێکەڵێک لە هەردووکیانن؛ نموونەی تایبەتمەندیی ڕاستەقینە: ئەوە چییە دەکەوێتە نێو ئاو تەڕ نابێ، کە وەڵامەکەی سێبەرە. نموونەی تایبەتمەندیی خوازەیی: دار لە داری، پەتک هەوساری، ئاسن لە زاری؛ کە وەڵامەکەی تەشییە. وشەکانی هەوسار و زار نیشانە و بەڵگەیەکن کە لەم مەتەڵەدا وەک خوازەی ئەسب یان ماین بۆ تەشی دیاری کراون. نموونەی ڕاستەقینە و خوازەیی: سندووقی سولەیمان، تێیدایە پیر و جوان؛ کە وەڵامەکەی قەبرە. تایبەتمەندیی ڕستەی یەکەم خوازەیە، بەڵام ڕستەی دووهەم باسێکی ڕاستەقینەیە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٨. جاری وایە تایبەتمەندییەکان لە چەند شتی دژیەک پێکهاتوون کە خۆی لە خۆیدا دە بێتە کۆکردنەوەی دوو دژیەک(Paradox) : پشتی بەردە و بەرد نیە، کەما خۆرە و کەر نیە. ئەم مەتەڵە لە دوو بەش پێکهاتووە کە هەر بەشێک دوو شتی دژیەکی تێدایە کە یەکتری ڕەد دەکەنەوە بەڵام ئەو دوو شتە دژبەیەکە لەگەڵ یەکدا کۆ کراونەتەوە کە جوانکارییەکیان پێکهێناوە بە نێوی "کۆ کردنەوەی دوو دژیەک" (بۆ زانینی زیاتر بڕوانە کتێبی جوانکاری لە ئەدەبی کوردیدا هی نووسەری ئەم وتارە).

لەم تایبەتمەندییانەدا بەردە و بەرد نییە کۆکردنەوەی دوو دژیەکە، لە ڕستەی دووهەمیشدا، کەر، کەما کە گیایەکی بۆنخۆشە دەخوا، بەڵام لێرەدا کەماخۆرێک باس دەکا کە کەر نییە، هەڵبەت ڕستەی دووهەم پارادۆکس نییە، چونکە زۆر ئاژەڵی دیکەش هەن کە کەما دەخۆن و کەریش نین.

٩. مەتەڵۆک لە باری وشەوە زۆر ساکارە و وشەی وای تێدا نییە کە نەزانرێ و بیسەر پێویستی بەوە بێت بۆ زانینی واتاکەی چاو لە کتێبی وشە بکات، چونکە مەتەڵۆک هی سەردەمی ئاژەڵداری و کشتوکاڵ بووە و زۆربەی خەڵکی ئەو سەردەمانەش نەخوێندەوار بوون.

١٠. تایبەتمەندییەکان هەموویان لە جۆری هەستپێکراون؛ واتە بە یەکێک لە پێنج هەستەکە دەناسرێن.

ئەمانەی باسمان کرد، هەمووی سەبارەت بە بەشی یەکەم واتە بەشی ئاشکرای مەتەڵۆک یان بەشی تایبەتمەندییەکان بوو؛ بەڵام بەشی شاراوە واتە ئەو شتەی کە ئەم تایبەتمەندییانە هی ئەون و بیسەر دەبێ لە ڕووی ئەمانەوە وەڵامەکە بزانێ، بەشی دووهەمی مەتەڵۆکەیە. ئەم بەشە زیاتر شتە هەستپێکراوەکانن، زۆربەشیان سەبارەت بەو شتانەی سروشت و دەوروبەری مرۆڤن وەکوو دار، بەرد، گوڵ، ئاژەڵ، میوە و شتی وا، بەڵام لەم ساڵانەی دواییدا چەند شتێکی نوێیش وەک سەیارە، چاویلکە و شتی دیکەی وەک ئەمانەش بوونەتە مەتەڵۆک.

مەتەڵۆک لە باری ڕەوانبێژییەوە، درکەیە (بڕواننە گەردی، ١٩٧١ و پارسا ١٣٩٧). مەتەڵۆک زیاتر لە شەوانی پاییز و زستاندا وەک کایە و سەرقاڵی و تاقیکردنەوەی زیرەکی دەهاتە ئاراوە، هۆیەکەشی ئەوە بوو کە لەو کاتەدا ئیش و کاری خەڵکی بە تایبەت خەڵەوخەرمان و کشتوکاڵ لە لادێدا کۆتایی پێهاتبوو یان زۆر کەم بووبووەوە و شەوگاریش دووروودرێژ بوو و ئەمەش سەرقاڵییەکی باش بوو بۆ کات ڕابواردن.

پێشنەی توێژینەوە سەبارەت بە مەتەڵۆکی:

عەلائەدین سەجادی لە کتێبی *"دەقەکانی ئەدەبی کوردی"دا* (١٩٧٨)، پێنج لاپەڕەی بۆ باسی مەتەڵۆکی تەرخان کردووە و لەگەڵ پێناسەی مەتەڵۆکێ ١٤ نموونەشی هێناوەتەوە. ئەیووبیانی مەرکەزی (١٣٦١) لە کتێبی *'وەرە لێی فێر بە هەتەڵەی کوردی چییە؟'* ٣٧٧ مەتەڵۆکی کوردیی سۆرانیی کۆ کردووەتەوە. ئەفخەمی کتێبێکی بە نێوی *"ئەوە چییە؟"* لە ١٣٤٧ی کۆچی هەتاویدا بڵاو کردووەتەوە. ئەحمەدی دهگلانی (١٣٦٨) ١٠٠١ مەتەڵۆکێ و موعەممای لە کتێبێک هەر بەو ناوە چاپ کردووە. هۆشیار نووری لەک (٢٠٠٩) و سەدرەدین نوورەدین (٢٠٠٥) هەر کام لەم بارەوە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کتێبیان لە چاپ داوە. ئەحمەدی (١٣٨٩) کتێبێکی بە نێونیشانی "*فرهنگ چیستان و معمای کردی*" واتە فەرهەنگی مەتەڵۆک و موعەممای کوردی بڵاو کردووەتەوە کە بەشێکیشی سەبارەت بە زمان خەڵەتێنەیە لە زمانی کوردیدا. فرووزش (١٣٩٩) کتێبێکی لەسەر ناونیشانی "تشتانۆک" سەبارەت بە مەتەڵۆکی کوردەکانی خۆراسانی ئێران بە زاراوەی کرمانجی بڵاو کردووەتەوە.

مەتەڵۆک لە کوردیدا:

مەتەڵۆک لە سۆرانیدا بە «مەتەڵۆک» یا «مەتەڵۆکێ»، لە کرمانجیدا بە «تەشتانۆک»، لە ئیلام بە "چەوچە" (شوهانی، ١٣٩٣: ١٥٦)، لە فارسیدا بە «چیستان»، لە عەرەبیدا بە لوغەز (لغز) یان موعەمما (معما) ناو دەبردرێت. مەتەڵۆک چەند جۆری هەیە و بە چەند شێواز بە کار دەهێندرێ کە بریتین لە:

یەکەم: کۆنترین بەشی مەتەڵۆکە، دوو یا چەند ڕستەیە کە کێش و سەروایان هەیە و تایبەتمەندییەکانی شتێک باس دەکەن و وەک پرسیار لە کەسێک یا چەند کەسی دیکەی دەپرسن. وەکوو: *حەوزە قوڵە، دەوری توڵە.* ئەم مەتەڵۆکە لە دوو بەشی چوار بڕگەیی پێکهاتووە و دوو وشەی «قوڵە» و «توڵە»ش سەروای ئەون و وڵامەکەشی چاوە. یان *بانێکە و هەیوانێکە، چوار بزن و شوانێکە.* لە دوو بەشی حەوت بڕگەیی پێکهاتووە و وشەکانی «هەیوان» و «شوان» سەروان و وڵامەکەشی قامکی دەستە. یان *نە دەر دێری نە بان، پڕە لە خوردە سقان.* ئەم مەتەڵۆکە لە ناوچەی ئیلام دەوترێت، واتا نە درگای هەیە و نە سەربان، پڕە لە وردە ئێسقان، کە لە دوو بەشی شەش بڕگەیی پێکهاتووە و «بان» و «سقان»یش سەروان. یان *هەلاران و مەلاران، هێلکە دەکەن لە داران، بۆ فەقیر و هەژاران،* کە لە سێ بەشی حەوت بڕگەیی پێکهاتووە، «مەلاران» و «داران» و «هەژاران» سەروان و وڵامەکەشی خەڕەکە.

دووهەم: بە قەد بەشی یەکەم کۆن نییە. بە شێوازی پەخشان و پرسیارە، لێرەشدا باسی تایبەتمەندییەکانی شتێک دەکرێت، بەڵام بەبێ کەڵکوەرگرتن لە کێش و سەروا. بە پرسیاری «ئەوە چییە» دەستپێدەکات. وەکوو: *ئەوە چییە سەری دەبڕی و بۆشی دەگری؟* کە وڵامەکەی «پیواز»ە. یان *ئەوە چییە هەر دەڕۆی و لە پاشت بەجێ دەمێنێت؟* کە وڵامەکەی «جێپێ»یە. یان *ئەوە چییە دەکەوێتە ناو ئاو تەڕ نابێت* کە وڵامەکەی «سێبەر»ە.

مەتەڵۆک تاقیکردنەوەیەکی هۆش و زیرەکییە. مەتەڵۆک لەجیاتی ناوبردنی شتێک باسی چۆنیەتی شتەکە دەکا؛ یانی کەسێک باسی چۆنیەتی یا نیشانەکانی شتێک دەکا و کەس یا کەسانی دیکە دەبێ هەڵیبێنن کە ئەو شتە چییە. زانینی زوو یا درەنگ هەڵدانی ناوی ئەو شتە دەگەڕێتەوە بۆ زیرەکیی ئەو کەسانە.

وێنە-مەتەڵۆک:

چەند جۆری دیکەش لە تاقیکردنەوەی زیرەکی هەن کە ئەو تایبەتمەندییانەی بۆ ناسینی مەتەڵۆک پێویستە تێیاندا نییە واتە نە کێش و سەروایان هەیە و نە هیچکام لە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

تایبەتمەندییەکانی ئەو شتە شاراوەیان تێدایە کە بەوانەوە ئەو شتە بناسرێن. هەر بۆیەش ناوی وێنە-مەتەڵۆکم بۆ داناون. وێنە-مەتەڵۆک دوو جۆرن:

یەکەم: بەشێکیان ماناکەی لە خۆیدایە هەر بۆیەش بە برێک سەرنجدان و زیرەکی دەتوانرێ بزاندرێت کە دەڵێ چی. یەکێک لەو هۆیانەش کە ڕەنگە درەنگ هەڵیبێنن ئەوە بێت کە لەگەڵ مەتەڵۆک دەیپرسن. ئەم جۆرە شێوە مەتەڵۆکە ڕستەیەکە کە هەواڵێکمان پێڕادەگەیەنێت؛ بەڵام شێوازی چنینی وشەکان لە ڕستەکاندا و شێوازی گوتنەکەی سەر لە بیسەر دەشێوێنێت. وەکوو: کاچوومادانی. ئەم ڕستەیە سەبارەت بە شەنکردن لە خەرمانە واتە کایەکە ڕۆیی و دانەکەی ماوە. یان خوشکەکەتان ژنی کامتانە؟ بیسەر لە سەرەتادا بە جۆرێکی دیکەی لێ تێدەگا؛ بەڵام کاتێ باشتر لێی ورد دەبێتەوە، دەزانێ وێژەر دەڵێ خوشکە کەتان واتە ئەو خوشکە یان ئەو خاتوونە کە ناوی کەتانە ژنی کام یەک لەو دوانەتانە.

دووهەم: بە شێوازی دۆزینەوەی چارەسەری بۆ کێشەیەک. لەم جۆرەدا کێشە یان دژوارییەک باس دەکرێت و لە بیسەران داوا دەکرێت چارەسەری بۆ ببیننەوە. بۆ وینە دەڵێن: کابرایەک گورگێک و مەڕێک و باقە وێنجەیەکی پێیە و دەگاتە سەر چۆمێک و دەیهەوێ بیانپەڕێنێتەوە، بەڵام گەمییەکەی بچووکە و دەبێ هەر جارەی یەکێکیان بپەڕێنێتەوە. دیارە دەبێ کارێکی وا بکات کە نە گورگەکە بتوانێ مەڕەکە بخوات و نە مەڕەکەش باقە گیاکە. ئەمە بە بڕوای من بەشی هەرە بەکەڵکی ئەم شێوە مەتەڵۆکەیە؛ چونکە لە مەتەڵۆکەکاندا جاری وایە تایبەتمەندییەکانی ئەو شتە بەجوانی باس ناکرێ هەتا بیسەران بەئاسانی بزانن مەبەست چییە؟ بەڵام لێرەدا ڕاستەوخۆ دەچێتە سەر باسی کێشەکە و بیسەریش دەزانێ ئەمە ئەزموونی زیرەکییە؛ چونکە ئەرخایەنە کە وەڵامی دروستی هەیە و دەبێ بە بیرکردنەوە چارەسەری بۆ ببینێتەوە. لەڕاستیدا ئەم جۆرە وێنە-مەتەڵۆکە زۆر زیاتر دەتوانێ زاخاوی مێشک بدات؛ هەر بۆیەش زیاتر لە ناو منداڵان، لاوان و گەورەکاندا دەبینرێ. یان کابرایەک سەد تمەنی پێیە، دەیهەوێ سەد سەر حەیوانی پێبکڕێ، گا بە سێ تمەن، بزن بە پێنج قڕان و مەڕیش بە تمەنێ، دەبێ لە هەموانیش بکڕێ، بێ ئەوەی کە پارەکەی تەواو بێ یان ئاژەڵەکە نەگاتە سەد سەر.

مێژوو و پێکهاتەی مەتەڵۆک:

مەتەڵۆک دەگەڕێتەوە بۆ ڕابردوویەکی زۆر دوور، تەنانەت پێش ئیسلام. بۆ وێنە لە شانامەی فیردەوسیدا کە سەرچاوەکانی دەگەڕێنەوە بۆ پێش ئیسلام، کاتێ "زاڵ" دەچێتە خوازبێنی "ڕوودابە"؛ مووبەدەکان واتە پیاوە ئایینییەکانی زەردەشتی دەڵێن ئەم کوڕە لە کێو و شاخ گەورە بووە، دەبێ بزانین عەقڵ و فامی لە چ ڕادەیەکدایە. هەر بۆیەش چەندین پرسیاری وەک مەتەڵۆکی لێ دەکەن و زاڵیش زۆر سەرکەوتووانە وەڵامیان ئەداتەوە. مەتەڵۆک لە چیرۆکەکانی کوردی و فارسی و تەنانەت زمانەکانی دیکەشدا کەمتاکورتێک هەیە. پێشینیان ویستوویانە بایەخ و نرخی زانین لەو چیرۆکانەدا بناسێنن. بۆ وێنە لە چیرۆکی "ئودیپ"دا، هەژدیهایەک دەوراندەوری شار دەگرێت و پرسیارێک دەپرسێت و تەنیا ڕێگای ڕزگاریی شارەکەش لە دەس ئەو، وەڵامدانەوە بەو پرسیارەیە کە دەڵێ: ئەوە چییە کە بە چوار پێ دەڕوا، دوایی دەبێتە دوو پێ، دواییش دەبێتە سێ پێ؟ کە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

وەڵامەکەی مرۆڤە و مەبەستیش لەو پرسیارە چەن قۆناغی ژیانی مرۆڤە.

مەتەڵۆک پاشماوەی شیعری پێش ئیسلامە؛ واتە هەرچی مەتەڵۆک کۆنتر بێت، کێش و سەروای هەیە، کێشەکەشی بڕگەیییە؛ وەک:

کـــــــڵاوی هـــــــــەمزە پاڵـــــــەوان   بــــێ تەقـــــەڵ و بــــێ دروومــــــان

کە هەر بەشێکی ٨ بڕگەیەو وەڵامەکەشی هێلکەیە.

یان:

ئــــــەمڵام تـــــات و ئــــــەوڵام تــــات   بابــــــــەڕۆ جــــــیقم دەرهـــــــات

کە هەر بەشێکی ٧ بڕگەیە و وەڵامەکەشی کێچە.

یان:

«ڕیـــــش ئەســــــپێ ئەغـــــەڵ مەغـــــەڵ   دەس لـــــە جێــــی و پـــا وە بەغـــــەڵ»

(شوهانی، ١٣٩٣: ١٤٤)

"ئەم مەتەڵۆکە بە زاراوەی ئیلامییە و واتە: ڕیش سپی و سەیروسەمەرەیە، دەستی لە گیرفانیدا و پێی لە باغەڵیدایە". هەر بەشێکی ٧ بڕگەیە و وەڵامەکەیشی بزنەکێوییە.

یان:

چەقی چەقاون   چەفتە چۆ ئەرجن

برازای شەیتان   خوارزای دێو و جن

(هەر ئەو سەرچاوە)

ئەمەش مەتەڵۆێکی ئیلامییە، واتە: "دەنگی چاقوچۆق دەدا، وەک داری ئەرژەن لارە، برازای شەیتان و خوارزای دێو و جندۆکەیە" وەڵامەکەشی: بزنەکێوییە.

سەرنج: مەتەڵۆک تا ئەو جێگای من بیزانم زۆرتر بۆ ئەو شتە هەستپێکراوانەیە (محسوسات) و، مەعنەوییەکان زۆر کەم دەگرێتەوە.

فولکلۆر و بارهێنان:

فولکلۆر لە ڕابردوودا ڕۆڵێکی گرینگی لە پەروەردە و بارهێناندا بووە؛ بۆ وێنە منداڵ تا کاتێ ساوا بوو بە لایەلایەی دایکی خەوی لێکەوتووە، کاتێک بۆتە چوار پێنج ساڵانە چیرۆکی منداڵانەی وەک "مریشکە قوڵە"، "تیتل و بیبل"، "مام ڕێوی" و زۆر چیرۆکی دیکە سەرقاڵی کردووە. پێویستە بزانین ئەم چیرۆکانە زۆر پسپۆڕانە دروست کراون و هەموو لایەنێکی پەروەردەیان تێدا ڕەچاو کراوە. بۆ وێنە بڕواننە چیرۆکی منداڵانەی "تیتل و بیبل"؛ ئەم چیروکە ئەم تایبەتمەندییانەی خوارەوەیان تێدایە:

١. چیرۆکی کورتە و منداڵانی کەمتەمەن لە بیستنیان ماندوو نابن، واتە زوو تەواو دەبێ.
٢. ناوی بەشێک لە کەسایەتییەکانی ئەم چیرۆکە، کورت و کێشدار هەڵبژێردراون (تیتل و بیبل).
٣. هەموو کەسایەتییەکان ئاژەڵ و دوویان کاژیلەن (واتە منداڵی ئاژەڵەن).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

٤. تەمەنی منداڵ بۆ ئەو چیرۆکە بە جوانی ڕچاو کراوە و لەم بوارەدا زۆر پسپۆڕانە جووڵاونەتەوە. بۆ وێنە: کاتێ گورگ لە دەرگا دەدا و دەڵێ من دایکتانم، دەڵێن دایکی ئێمە دەستی سپییە. وەک دەزانین منداڵ لە تەمەنی سێ تا پێنجششساڵیدا تێگەیشتنی لە جۆری حیسسی‌یە. بۆ وێنە کاتێ لەگەڵ دایکی دەچێتە شەقام و بازاڕ، زۆر جار پێی خۆشە دەستی دایکی بەردا و بۆ خۆی بڕوا. هەر بۆیەش جاری وایە پێش دێ، دایکی لەگەڵ کەسێکی دیکە لێ بشێوێ؛ چونکە جلوبەرگی دایکی کردۆتە نیشانەکەی (واتە تێگەیشتنی حیسسی). هەر بۆیەش کاتێ بیهەوێ پێی بڵێ شتێکم بۆ بکڕە، دەچێ دەستی یا گۆشەی جلوبەرگەکەی دەگرێ و ڕای‌دەوەشێنێ. کاتێ ئەو ئافرەتە ئاوڕی لێ‌دەداتەوە و دەزانێ ئەوە دایکی نییە، دەست دەکا بە گریان؛ هەر بۆیەش بەدی‌هێنەرانی ئەم چیرۆکە بە جوانی ویستەکان و خوو و خدەی منداڵانیان لەو تەمەنەدا باش ناسیوە و ئەو شتانەی لەم بوارەدا پێویستە ڕچاو کراوە.

٥. باری پەند بە شێوەی ناڕاستەوخۆ و زۆر گونجاو لەو چیرۆکەدا هاتووە؛ وەک: کاتێ دایک لە ماڵ نییە دەرگا لە نەناس مەکەنەوە، هەر کەسێک تەنانەت شێوەی لە دایکیش بچێ، دایک نییە و لەوانەیە ئازاریان پێ‌بگەیەنێ.

٦. ئەم چیرۆکە کێش و سەروای هەیە، هەر ئەوەش سەرنجی منداڵ بۆ لای خۆی ڕادەکێشێ و دەبێتە هۆی گوێدانی بۆ چیرۆکەکە.

پێویستە بزانین ئەم چیرۆکە هی سەردەمی ئاژەڵداری یان وەرزێری بووبێت.

"**زمانخەڵەتێنە**": کاتێ منداڵ گەورەتر دەبێ، یەکێ لە خۆشترین کایەکانی، کایەیەکی زمانییە بە ناوی "زمانخەڵەتێنە" کە لە زاراوەی ئیلامیدا پێی دەگوترێ "دەمخەڵەتنەک" (سۆرابنژاد،١٣٩٥: ٢٩). ئەم کایە وێڕای ئەوەی کە منداڵان سەرقاڵ دەکا، دەبێتە هۆی شادبوون و پێکەنینیان، هەر ئەمەش هۆیەکە بۆ ئەوەی ئەو منداڵەی نۆبەی دێ، تێبکۆشێ بە جوانی بتوانێ ئەو ڕستەیە چەن پات بکاتەوە، ئەمەش وێڕای ئەوەی دەبێتە هۆی پەیدابوونی متمانە بە خۆی، زمانیشی ڕەوان و بێ‌گرێ بکا؛ چونکە کاتێ بتوانێ ڕستەی ئاوا دژوار چەند جار بە دووی یەکدا بڵێتەوە، ڕستەکان و وشەکانی دیکە زۆر بەئاسانی دەتوانێ بڵێ. چەن میناک لە زمانخەڵەتێنە:

باخەکەی باشماخ، باش باخێکە

ڕێوی لەڕ لە لاڕێ لائەدا

خوری ئەم بەڕە تەڕە لە خوری کام مەڕەلەڕ بڕاوەتەوە؟

"**مەتەڵۆکێ**": مەتەڵۆکێش یەکێکی دیکە لەو بەشە لە فولکلۆرە کە هانی منداڵان، مێرمنداڵان و تەنانەت لاوان و گەورەپیاوانیش دەدا بۆ بیرکردنەوە و زانینی وەڵامی مەتەڵۆکەکان، کەواتە مێشکیان زاخاو دەدا و فێری بیرکردنەوەیان دەکا، جگە لەوە زانینی وەڵامەکەی دەبێتە هۆی متمانە بە خۆی و شادبوون لە زانینی مانای مەتەڵەکە. ئەمەش چەن میناک لە مەتەڵۆکێ:

ملە بێ سەر، پشتە بێ زگ، دەستە بێ پێ؟[1]

دە و دە ناکاتە بیست؛ لەگەڵ پەنجا دەکاتە یازدە![2]

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

"**کایە**": کایەکان دوو جۆرن: ئەوانەی تێکەڵێکن لە کایەی زمانی و جەستەیی؛ وەک: دایە مەمدە بە گورگە، هەکەڵمەکەڵ و شتی دیکەی وەک ئەوانە.

بەشێکیش تەنیا جەستەیین وەک: "خەستەکێن" (شەشخان) کە کایەیەکی کچانەیە، تۆپەقاڕێن، هەلووکێن و شتی دیکەی وەک ئەوان کە کوڕانەن. ئەمانەش دەبنە هۆی کارابوونی جەستەی منداڵان و مێرمنداڵان و لاوان؛ چونکە پێویستیان بە جموجووڵی زۆر و بەشێکیشیان بە هەڵاتن هەیە. هەڵبەت پێویستە ئەوەش بزانین کایەکان بەپێی کوڕ و کچ، منداڵ، مێرمنداڵ یان لاوان جیاوازییان هەیە. کایەی منداڵان و کچان لەچاو کوڕان سووکترە و بەپێی جەستەی ئەوانە. هەروەها کچان لە تەمەنی منداڵیدا بووکیان هەیە، لایلایەی بۆ دەڵێن، دەیخەوێنن، کایەی لەگەڵ دەکەن، ناوی لێ دەنێن و ئەمانەش ئەوان بۆ ژیانی داهاتوو بۆ چالاکی ڕاهێنان لە داهاتوودا ڕادێنێ. هەروەها منداڵ بەگشتی لە تەمەنی بچووکدا تێدەکۆشن ماڵ دروست بکەن، میوانداری یەکتر بکەن، بەم کارەش ڕاهێنانێک بۆ ژیانی داهاتوویان دەکەن.

کایەی گەورەکانیش جۆراوجۆرن: هێندێکیان وەک جۆرابێن (گۆرەویبازی)، دامە، سێ‌ڕیزێن و شتی دیکەی وا، تاقیکردنەوەی زیرەکییە. واتە تەنیا بۆ سەرقاڵی و بەسەربردنی کات نییە. بەشێک لەوانەش وەک دامە فەلسەفەیەکی تایبەتی تێدایە و زۆر زیرەکانە و بە نهێنی ڕێوشوێنی سازبوونی ئاغا و لەناوبردنی پیشان دەدا. بۆ وێنە لە سەرەتادا هەر دوو ڕیزەکە وەک یەکن، بەڵام یەکیان بە لەناوبردنی ئەوانەی ڕووبەڕووی خۆی کە لە دامەدا بە خواردن ناو دەبرێ دەبێتە ئاغا، واتە ئاغا هەر یەکێکە لەوانی دیکە، بەڵام هەر کە بوو بە ئاغا دەسەڵاتی زیاتر دەبێت. داشەهارەش پیشاندەری بەشێکی دیکەیە لەو ململانێیە. چیرۆک و ئەفسانەی گەورەکانیش بە شێوەی ناڕاستەوخۆ زۆر شتی ژیان بە مرۆڤ پیشان دەدەن و ئەزموونی پێشینیان لەو چیرۆکانەدا دەخەنە ڕوو.

ئێمە تەنیا بە بەشە ئەرێنییەکانی فولکلۆر ئاماژەمان کرد، بەڵام بەشی نەرێنیشی هەیە لە پەروەردەدا. ئەویش باسی جندۆکە، ئاڵ و شەوە، دێوەزمە (مێردەزمە)، خێوی سەر کانی و شتی وایە کە دەتوانێ منداڵان بترسێنێ و کاریگەری خراپی بەتایبەت لە باری دەروونییەوە لە سەر ئەوان هەبێ و ببێتە هۆی ترسی ئەوان لە شەو، تەنیایی و شتی دیکەی وا، کە وا باشە ئەمانە وەک باوەڕی خەڵکی لە کۆندا کۆ بکرێنەوە، بەڵام بۆ منداڵ باس نەکرێن. بۆ ترساندنی منداڵ یان ژێرکردنەوەیان لە گریان بە شتی دروستکراوی خۆیان دەترساند وەک: "شەو لەبان".

دەرەنجام:

مەتەڵۆکێ یەکێک لەو بەشە فۆلکلۆریانە یە کە زاخاوی مێشکی منداڵان دە دا و بە ڕۆژی (up date) دەکاتەوە. لە ڕاستیدا جۆرێک کایە ی بیرکردنەوەیە بۆ بە هێزکردنی مێشکی منداڵانی گچکە، مێر منداڵانو تەنانەت لاوانو گەورەپیاوانیش، فێریان دە کا لە ژیانی داهاتوویاندا لە دژواریەکانی ژیان بیربکەنەوە، بتوانن گرێ پووچکەکانی ژیانیان بکەنەوە و بیرۆمە ندانە ڕێگا چارەیان بۆببیننەوە. هەروەها لە باری ڕەوانبێژیشدا مەتەڵۆکێ خۆی لە خانە ی درکە دا ببینیتە وە؛ چونکە تایبە تمە ندیە کانی شتێک باس دە کە ن و کە سانی دیکە دە بێ لە ڕوی ئە و تایبە تمە ندیانە وە وە ڵامی دروستی ئە و شتە بدۆزنە وە. هە روەها کە م تە رخە می سە بارە ت بە م بە شە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

له فۆلکلۆر ده توانێ زیانی گه وره ی له نێوچوونی به شوێنه وه بێت.

سەرچاوەکان:

١. احمدی، ابراهیم (١٣٨٩). *فەرهەنگی مەتەڵ و لیچار کوردی* (فرهنگ چبستان و معمای کردی) سنندج: کالج.

٢. احمدی دهگلان، محمود (١٣٦٨). ١٠٠١ *چیستان و معما*، سنندج: انتشارات احمدی.

افخمی، ابراهیم (٤١٣٤٧). *ئەوە چییە (آن چیست)*، بوکان.

٣. ایوبیان مرکزی، سید عبیدالله (١٣٦١). *وەرە لیی فیر بە هەتەڵەی کوردی چییە؟* (بیا بیاموز چیستان کردی چیست؟). مهاباد: موفقی.

٤. بلوکباشی، علی (١٣٨٨). *در فرهنگ خود زیستن و به فرهنگهای دیگر نگریستن*. تهران: گل آذین، چاپ دوم.

٥. بیهقی، حسین علی(١٣٦٥). پژوهش و بررسی فرهنگ عامه ایران، مشهد: انتشارت آستان قدس رضوی.

٦. پارسا، سیداحمد(١٣٩٤). بررسی تطبیقی امثال کردی و فارسی. انتشارات دانشگاه کردستان. چاپ دوم.

٧. پارسا، سید احمد (١٣٩٧): « *واکاوی فولکلور ایران، با تکیه بر ادب شفاهی کردی*». فرهنگ کردستان، دوره جدید، شماره٢٨، صفحات١١-٢٢.

٨. پایانیانی، صلاح (١٣٨٥). *فەرهەنگی زارەکی موکریان* (فرهنگ شفاهی مکریان). مهاباد: هیوا.

٩. جعفری قنواتی، محمد (١٣٩٤). *درآمدی بر فولکلور ایران*. تهران: جامی.

١٠. ذوالفقاری، حسن (١٣٩٤). *زبان و ادبیات عامه*. تهران: سمت.

١١. رادفر، ابوالقاسم(١٣٨٠): « جلوه های فرهنگ عامه در ادبیات فارسی». نامه فرهنگ(فصلنامه تحقیقات در مسائل فرهنگی و اجتماعی). سال یازدهم، دوره سوم، شماره مسلسل٣٩.

١٢. سهراب نژاد، علی حسن(١٣٩٥): «پژوهشی در بازی های زبانی ادبیات عامه کردی ایلام». دو فصلنامه فرهنگ و ادبیات عامه، سال ٤، شماره

١٣. الرازی، شمس قیس (١٣٧٣). *المعجم فی معاییر اشعار العجم*، به کوشش سیروس شمیسا. تهران: فردوس.

١٤. سجادی، علاءالدین (١٩٧٨). *دەقەکانی ئەدەبی کوردی*. بغداد: کوری زانیاری کورد.

١٥. شرفکندی، عبدالرحمن (١٣٨٥). *فرهنگ کردی فارسی هەنبانە بورینە*. تهران: سروش، چاپ پنجم.

١٦. شوهانی، علیرضا (١٣٩٣). "طبقەبندی موضوعی چیستانهای عامیانه کردی". *فرهنگ و ادبیات عامه*، دوره ٢، شماره ٤، صفحات ١٣٥ - ١٥٨.

١٧. صفا، ذبیح‌الله (١٣٦٣). *گنجینه سخن*. تهران: امیر کبیر، چاپ چهارم.

١٨. صدرالدین نورالدین، ابوبکر (٢٠٠٥ م). *بەر کوتیکی مەتەڵی فولکلوری کوردی*، هەولیر: وەزارەتی روشنبیری.

١٩. فروزش، علی(١٣٩٩). *تشتانوک*. خراسان شمالی: نشر بیژن یورد.

٢٠. مردوخ روحانی، ماجد (١٣٨٨). *فرهنگ فارسی کردی دانشگاه کردستان*، سنندج: دانشگاه کردستان، چاپ اول.

٢١. مسته فا رەسول، عیززەدین(١٩٧٠).ئەدەبی فولکلوری کوردی. به غدا، چاپخانەی دارالجاحظ.

٢٢. هدایت، صادق(١٣٧٩). فرهنگ عامه ایران. تهران: نشر چشمه، چاپ سوم.

پەراویز

---

[1]. کرس

[2]. کاژێر ده و ده چرکەیە

پژوهشي در چيستانهاي كردي

چکیده:

چیستان یکي از بخش های فولکلور است که در اصل نوعی بازی فکری جهت پرورش ذهن کودکان، نوجوانان، جوانان و حتي بزرگسالان است. به آنها می آموزد که در زندگی آینده خود بتوانند به مشکلاتشان بیندیشند و برای آن چاره اندیشی کنند.

روش پژوهش توصیفی- تحلیلی است ؛ داده ها به روش میدانی و کتابخانه ای گردآوری شده و با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا تجزیه و تحلیل شده است. نتیجه نشان می‌دهد که چیستان ازنظر بلاغی، کنایه است. چون از روی ویژگی های یک چیز، پاسخ آن را در می یابند. چیستان در زبان کردی سه نوع است که در این پژوهش به تفصیل در باره آن بحث شده است.

کلیدواژه: *فولکلور، معما، بازی فکری، آموزش، کودکان.*

Research on Kurdish enigma

Abstract:

The enigma is a folklore section, which is essentially a kind of intellectual game for the Nurture the minds of children, teens, young and adults. They teach them that in their future life they can think of their problems and think for that. The research method is descriptive-analytic; Data were collected by field and library method and analyzed using content analysis technique.

The result shows that the enigma is a rhetoric. Because of the characteristics of one thing, they will respond. The enigma in Kurdish language is three types in this research discussed in detail.

Keywords: *Folklore, enigma, intellectual game, education, children.*